

області. В статті розробляється перша частина лексем, починаючихся на букву Д (ДАВА́ТИ – ДВІЙНИ́Й). В кожній словарній статті приведено максимальне количество примеров-цитат из разговорной диалектной речи, особенно при значениях, отличающихся от значений данной лексемы в литературном языке. Некоторые из лексем (например, имя числительное женского рода ДВІ, употребляемое с именами существительными среднего рода (остатки древней двоины), представляют значительный интерес для исследователей исторической грамматики украинского языка.

Ключевые слова: диалектология, лексикография, фразеология, диалектная речь, говор, село Стру́ганцы.

Ostash Lyubov Ostash, Roman. Lexis of Stryhantsi Village as Objekt of Lexicographical Processing. D/Д. 1 (ДАВА́ТИ – ДВІЙНИ́Й). New approaches to lexicographical processing of modern speech lexis of residents of a separate village are suggested in the article. Onyms along with appellative lexis are introduced into the vocabulary (surnames, street nicknames, microtoponyms). Common phrases are also presented in addition to idioms. Dialect of the village of Stryhantsi of Tysmenytsya district, Ivano-Frankivsk region was chosen as object of the research. The article contains the first part of lexemes that begin with D/Д letter (ДАВА́ТИ – ДВІЙНИ́Й). Each dictionary entry provides the maximum number of examples-quotations in vernacular dialectal speech, in particular, in the meanings which may differ from the meanings of the given lexeme in the literary language. Some lexemes (for instance, a numeral of feminine gender ДВІ, used with the nouns of neuter gender (remnants of old dvoyna (dual gender)) are of a considerable interest for those researching historical grammar of the Ukrainian language.

Key words: dialectology, lexicography, phraseology, dialectal speech, dialect, the village of Stryhantsi.

Стаття надійшла до редколегії
28.05.2013 р.

УДК 811.161.2'373

Надія Осташ

Про деякі фонетичні явища в Холмських говірках

У статті проаналізовано деякі фонетичні явища в говірці села Березна на Холмщині: протеза – протетичні **в, г, й** (*во́цит* ‘оцет’, *го́синь* ‘осінь’, *іржа́* ‘іржа’); епентеза – уживання вставного **н** після **м** (*мне́та* ‘м’ята’, *по́лумне* ‘полум’я’, *суло́мняний* ‘солом’яний’), **вставного м** перед **н**, а також вставних **й, в**, зокрема при використанні слів іншомовного походження (*кака́во* ‘какао’, *Ліво́нтій* ‘Леонтій’, *ра́діво* ‘радіо’, *фія́лка* ‘фіалка’ (поєва епентез **й, в** спричинена бажанням уникнути збігу голосних); афереза – усічення початку слова (*люмі́новий* ‘алюмінієвий’, *силе́диць* ‘оселедець’, *Лікса́ндр* ‘Олександр’, *маляро́ваний* ‘емальований’, *на́кшій* ‘інакшій’. Усічення зафіксовано і в інших позиціях (напр., у середині слова: *Холм*, але у родовому відмінку – *пуйте́ ду Хо́ма* ‘піти до Холма). У мовленні мешканців села виявлено типові риси холмських говірок як складової частини південно-західного наріччя української мови.

Ключові слова: Березно, Холмщина, протеза, епентеза, афереза, говірка, наріччя.

Постановка наукової проблеми та її значення. З усіх структурних рівнів українського говіркового масиву найбільшу увагу дослідників привертає фонетична система. Українські говірки надзвичайно різноманітні саме з фонетичного погляду. Нас зацікавили фонетичні особливості говірки села Березна на Холмщині. Їх розгляд важливий не лише з погляду цінного лінгвістичного матеріалу, але й тим, що носії цієї говірки були депортовані зі свої рідних земель.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед великої кількості праць, які аналізують український діалектний простір, холмські говірки найменш вивчені. Говірка мешканців села Березна належить до групи холмських говірок південно-західного діалектного типу [6, с. 35; 8, сс. 170, 173, 179]. Інколи холмські говірки називають волинсько-холмськими чи волинськими [11, сс. 239, 242], стверджуючи, що вони належать до тієї ж системної групи, що й українські говірки Волині на схід від Бугу. Докладну історію наукового вивчення холмських говірок подав М. Лесів у монографії “Українські говірки у Польщі” [11]. Вагомий внесок у дослідження холмських говірок зробили відомі мовознавці Ф. Чижевський [33], М. Саєвич [36], С. Вархол [35], К. Пастусяк [38] та інші. Вичерпну бібліографію праць, присвячених вивченню українських говірок на території Польщі, уклали професори Ф. Чи-

жевський та М. Лесів [34]. Мовлення переселенців із Холмщини досліджували українські мовознавці Г. Аркушин [1], Л. Лісна [12], а антропонімікон – Л. Остап, Н. Остап, Р. Остап [17; 18; 19; 20]. Говірка села Березна не була об'єктом спеціального дослідження. У відомій праці В. Шимановського “Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси” [32], у якій автор аналізує фонетичні та морфологічні особливості холмських та підляських говірок і ретельно перелічує обстежені населені пункти, відсутнє у списку село Березно. Частково особливості говірки відображено у II томі “Атласу української мови [3]. Більш докладно проаналізовано імена, прізвища та прізвиська мешканців села [17; 18; 19; 20].

Мета і завдання статті. Говірка села Березна – питома українська говірка. Вона належить до південно-західних говорів, важливої складової частини української мови. **Мета** статті – проаналізувати деякі фонетичні явища у мовленні березенців. Відповідно до поставленої мети у статті вирішуємо такі **завдання**: а) аналіз особливостей функціонування явищ протези, епентези, афери та метатези у діалектному мовленні мешканців села Березна; б) спостереження над перебігом цих фонетичних процесів у порівнянні з іншими говорами української мови; в) розгляд цих фонетичних явищ у контексті розвитку української мови та виявлення зв'язку з процесами, які відбувалися у спільнослов'янському мовному просторі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Об'єктом нашого дослідження є деякі фонетичні особливості говірки села Березна на Холмщині. Село Березно на Холмщині розташоване неподалік м. Холма. Найдавніша згадка про село належить 1443 р. [37, с. 6]. Перед Другою світовою війною у селі жило понад 500 родин. Село було споконвіку українським. Між собою березенці розмовляли по-українськи. “Słownik geograficzny...” так пише про холмщаків: “Народ розмовляє наріччям малоруським (так званим хохлацьким) з великою домішкою польських слів. Темні, бідні, безпорадні, проте чесні і тверезі” [39, с. 556] (переклад наш. – Н. О.). Село пережило депортацію під час Першої світової війни. Сім'ї березенців потрапили у різні регіони Росії. Як засвідчує М. Корнилович, холмських вигнанців було оселено у 37 губерніях Росії [13, с. 116]. Згодом вивезені березенці повернулися у рідне село. У 1939 році мешканцям села пропонували виїхати у Радянський Союз, але добровільно. У 1945 році була друга примусова депортація мешканців села. У селі залишилося 50 родин: не депортували тих, хто відбував військову службу у лавах Радянської Армії або у польському війську. Згодом решту корінних березенців депортували у 1947 році на північ Польщі (Ольштинське воєводство) (акція “Вісла”).

Більшість депортованих у 1945 році мешканців села осіла в м. Дубні Рівненської області та його околицях. Компактне проживання мовців, постійне спілкування між собою (усі вони жили і живуть, як велика родина) сприяло збереженню холмської говірки. Як уродженка села Березна, носій говірки, я мала можливість упродовж декількох десятків років спостерігати та збирати говірковий діалектний матеріал від батьків (Босаковський Лаврін Антонович, 1912 р.н.; Босаковська Віра Степанівна, 1920 р.н.), численних родин моїх земляків, які й досі живуть у м. Дубні. Разом із тим, починаючи з 2006 року (2006–2013 рр.), я щороку їжджу на зустрічі в с. Березно, які проводить Товариство українців Холмщини, де зустрічаюся з корінними мешканцями села, які живуть там постійно, а деякі повернулися згодом на свої рідні місця, записую говірковий матеріал. Зібраний достовірний діалектний матеріал спонукав до аналізу особливостей мовлення діалектоносіїв села та до створення Словника говірки села Березна. Пробний варіант був опублікований раніше [16], зараз готується до друку повна версія цього словника обсягом 10 друкованих аркушів.

Фонетична система будь-якої мови є найбільш стабільною. У фонетиці холмських говірок виявляємо явища, які виникли в українській мові ще на спільнослов'янському мовному ґрунті. Одним із таких є протеза (гр. $\pi\rho\sigma\theta\epsilon\sigma\iota$ ‘приставлення, приєднання’), явище, при якому неетимологічний приголосний приєднується до початкового голосного у слові [27, с. 537]. Воно успадковане українською мовою з мови киеворуського періоду, а виникло ще на спільнослов'янському мовному ґрунті [4, с. 288; 28, с. 569]. Приклади існування цього явища засвідчують давні пам'ятки української мови: *вовца* – 1283 р. [7, с. 28 зв.], *вокно* (*о κ но) [24, т. I, с. 189], *воко* (*о κ о) [24, т. I, с. 189], *вонъ* (*о ν ъ) [24, т. I, с. 196], *волха* (* ν є λ ха/*о ν ьха) [24, т. I, с. 193], *воколица* [25, вип. 4, с. 198], *волтарь* (стсл. *о ν тарь*), *восень* (*осень > [*есень > ν есень], [25, вип. 4, с. 238]. Давні протетичні приголосні збереглися у багатьох словах сучасної української літературної мови (пор.:

вузький < *□зькъ, вузда < *uzda, вулиця < *ulica, гострий < *ostъ, вівця < *овьса < *ovikā) [див. ще: 4, с. 268–271].

Чимало протетичних приголосних виявляють народні говори. Найбільшою мірою це явище властиве південно-західним говорам [10, с. 73; 31, с. 229–248], зокрема холмським говіркам.

У говірці села Березна виявляємо протетичні **в**, **г**, **й**. Протеза **в** у говірці села виступає у позиціях перед голосним **о** (наголошеним): *вóцит* ‘оцет’, *вóрчик* ‘орчик’, *Вóльштин* ‘(назва міста) Ольштин’; перед голосним **и** (відповідає літературному **і**, що походить з **о**): *вин* ‘він’; перед голосним **у** (наголошеним і ненаголошеним): *вучітель* ‘учитель’, *вугуль* ‘вугілля’, *вугól* ‘ріг’, *вúхо* ‘вухо’, а також перед голосним **у**, який відповідає літературним **о**, **і**: *вучирéт* ‘очерет’, *вугóнь* ‘вогонь’, *вутрубé* ‘висівки’, *вугурóк* ‘огірок’, *вукуляри* ‘окуляри’, *вукно́* ‘вікно’.

Більш активно вживається у мовленні зазначених діалектоносіїв протетичний **г**. Ця протеза виявляється у позиції перед **а** (наголошеним і ненаголошеним): *Гамéрика* ‘Америка’, *Гандрéй* ‘Андрій’, *ганúча* ‘онуча’, *гáтлас* ‘атлас’; у позиції перед наголошеним **о**: *гóзиро* ‘озеро’, *гóко* ‘око’, *Гóля*, *Гóлька* (від Ольга), *гóсинь* ‘осінь’, *гóструв* ‘острів’; у позиції перед наголошеним і ненаголошеним **у**: *гуж* ‘вуж’, *гузбóлок* ‘вузлик’, *гускей* ‘вузький’, *гу́лиця* ‘вулиця’, *Гуля́на* ‘Уляна’; перед ненаголошеним **у** (відповідає літературному **о**): *гувéс* ‘овес’, *гувéчка* ‘овечка, вівця’, *гужéна* ‘ожина’, *Гуні́па* (від Онúфрій), *гу́лій* ‘оля’, *гу́ліярня* ‘олійня’, *гу́лувок* ‘олівець’, *гупéньок* ‘опеньок’, *гурáти* ‘орати’, *гурі́х* ‘горіх’, *гутáва* ‘трава, що відростає на місці скошеної, отава’; у позиції перед наголошеним **е**: *Гéлько* (від Ілля), *гéскра* ‘іскра’, *гéкавка* ‘гикавка, ікавка’.

У мовленні березенців виявляємо протетичний **й**, який виступає у позиціях перед наголошеним і ненаголошеним **і**: *й́ден* ‘один’, *Й́ван* ‘Іван’, *Й́горко* (від Ігор), *й́нкубáтор* ‘інкубатор’, *й́ржá* ‘іржа’, *Й́рка* (від Ірина); у позиції перед наголошеним **е**: *є́ндик* ‘індик’, *Є́ндрух* (від Андрій); у позиції перед наголошеним і ненаголошеним **а**: *Я́ндрусь* (від Андрій), *Я́нтóсьо* (від Антон).

Названі протетичні приголосні наявні не лише в холмських говірках. Їх простежуємо і в інших говірках південно-західного наріччя (гуцульських: *вúдод* ‘одуд’ [14, с. 45], *вжолúд* ‘жолудь’ [14, с. 35], *вочкúр* ‘мотузок’ [5, с. 4]; буковинських: *вужéвка/вожéвка* [23, с. 64], *ю́хкати* ‘ухкати’ [23, с. 684]; закарпатських: *вувця* ‘вівця’ [22, с. 39], *вúвчий* [22, с. 42], *гóйкати* ‘кричати’ [22, с. 50], *я́фини* ‘чорниці’ [22, с. 429]; лемківських: *госени* ‘восени’ [26, с. 68], *Гамерика* ‘Америка’ [26, с. 58]; наддністрянських: *Вúсти/Вúсьці* (ойконім – Зелене Устя), *й́ндик* ‘індик’ [21, с. 352], *вослín* ‘ослін’ [30, с. 83], *восокá* ‘осока’ [30, с. 83], *вупцéньгі* [30, с. 83], *я́грус* ‘агрус’ [30, с. 286]); бойківських: *вóгирок* ‘огірок’ [15, т. I, с. 138], *ворáч* ‘орач’ [15, т. I, с. 143], *гáнгел* ‘ангел’ [15, т. I, с. 160], *ю́лиця* ‘вулиця’ [15, т. II, с. 397], *Я́ртíм* ‘Артем’ [15, т. II, с. 404] тощо. Виявляємо явище протези і в західно-поліських говірках: *гóко* ‘око’, *гокно́* ‘вікно’, *Гантóн* ‘Антон’, *гонúк* ‘онук’, *гéнчи* ‘інчий тощо [2, с. 76].

Для носіїв аналізованої говірки характерне вживання епентези **н** після **м**: *мнекуш* ‘м’якуш’, *мняч* ‘м’яч’, *мне́та* ‘м’ята’, *мне́ти* ‘м’яти’, *Мняснéці* ‘М’ясниці’, *мняхкéй* ‘м’який’, *памня́тати* ‘пам’ятати’, *памня́ть* ‘пам’ять’, *пóлумне* ‘полум’я’, *сулóмняний* ‘солом’яний’, *сулóмняник* ‘посудина у вигляді бочки, виготовлена з соломи’ тощо. Це залишки історичного явища, пов’язаного з дією прогресивної асиміляції **ј** після **м**, який змінився на **н** [9, с. 100]. Уживання вставного **н** після **м** відоме і в інших говірках [6, с. 105]. У говірці села Березна зафіксовано епентезу **м** перед **н**: *тру́мна* ‘труна’, а також епентези **й**, **в**, зокрема при використанні слів іншомовного походження: *кака́во* ‘какао’, *Лівóнтій* ‘Леонтій’, *ра́діво* ‘радіо’, *спициáльний* ‘спеціальний’, *фія́лка* ‘фіалка’. Поява епентез **й**, **в** спричинена бажанням уникнути збігу голосних (гіатусу, зяяння, зіяння) [27, с. 211].

Унаслідок регресивної асиміляції у деяких словах говірки виникає звук **м** замість **в** після голосного перед **н** (**вн** > **мн**): *дамно́* ‘давно’, *римне́ти* ‘рівняти’, *рíмно* ‘рівно’, *рíмний* ‘рівний’. Таке явище виявляється у багатьох говірках південно-західного наріччя, а в інших говіркових групах трапляється зрідка [6, с. 109].

У деяких запозичених словах фіксуємо вияв новоутвореної тричленної сполуки приголосних замість двочленної внаслідок додавання неетимологічних **н**, **й**: *мeнтрика* ‘метрика, документ, свідоцтво про народження’, *плайстер* ‘пластир; пластинка чогось відрізаного’. У мовленні мешканців деякі слова мають вставний голосний між кінцевими приголосними: *Ліксáндер* ‘Олександр’, *мeтер* ‘метр’, *свeтер* ‘светр’, *цeнтер* ‘центр’, який у непрямих відмінках чи у множині зникає: *мeтром*, *два мeтри*, *цeнтром*, *свeтром*, *Ліксáндром*. Про це явище згадує Ю. Шевельов, який стверджує, що “українській мові не властиве вживання звуків **р**, **л** в кінці слова після приголосного. Якщо в чужих словах трапляється таке сполучення звуків, українська мова вставляє між першим приголосним і **р**, **л** голосний звук **е**” [29, с. 65]. Виявляємо також випадок додавання неетимоло-

гічного **м** до двочленної сполуки приголосних: *кампрізнй* ‘капризний’. У лексемі *вітьор* ‘вітер’ наявний вставний **о** на відміну від літературного *вітер* із вставним **е**, мотивованим незручністю вимови кінцевих приголосних з компонентом **р** після занепаду **ъ** (цсл. *вѣтръ*, *větrъ).

Поруч із уживанням епентетичних звуків у говірці спостерігаємо також явище афери (усічення початку слова): *люмінювий* ‘алюмінієвий’, *силедиць* ‘оселедець’, *Ліксáндер* ‘Олександр’, *малярóваний* ‘емальований’, *на́чий* ‘інакше’, *на́кший* ‘інакший’. Усічення спостерігаємо і в інших позиціях (напр., середина слова: *Холм*, але у родовому відмінку – *пуйтэ ду Хóма* ‘піти до Холма’).

Деякі слова досліджуваної говірки ілюструють метатезу (переставлення звуків чи складів у слові): *вугурéти* ‘говорити’, *пукрéва* ‘кропива’.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Спостереження над деякими фонетичними особливостями мовлення мешканців села Березна на Холмщині дає змогу стверджувати, що у них виявляємо типові риси холмських говірок як складової частини південно-західного наріччя української мови. Тут знаходимо чимало спільних рис з іншими говірками наріччя. Новий фактичний матеріал сприятиме глибшому осмисленню мовленнєвих особливостей говірки, яка зберегла багато архаїчних мовних явищ. У подальшому перспективним буде аналіз ще таких фонетичних явищ у діалектному мовленні березенців, як наявність твердого **р** у будь-якій позиції, високий ступінь палатальності приголосних **з, ц, с, дз**, високий ступінь «укання» та інші.

Джерела та література

1. Аркушин Г. Деякі діалектизми в мові переселенців з Холмщини // *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce* / [pod. red. F. Czyżewskiego, M. Lesiów]. – Lublin, 1997. – S. 33–38.
2. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія : навч. посіб. з регіон. діалектології для студ. спец. «Укр. мова та літ.» / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 256 с.
3. Атлас української мови: У 3-х т. Т. 2 : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К. : Наукова думка, 1988. – 520 с.
4. Булаховський Л. А. Протетичні приголосні // Л. А. Булаховський. Вибрані праці в 5-ти томах. Т. 2: Українська мова. – К. : Наукова думка, 1977. – С. 268–271.
5. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.
6. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (ч. I. Фонетика) / Й. О. Дзендзелівський. – Ужгород, 1965. – 126 с.
7. Євсевієве Євангеліє 1283 року : наук. вид. / [відп. ред. В.В. Німчук]. – К. : КСУ, 2001. – 320 с. (Пам’ятки української мови XIII ст. ; Серія канонічної літератури).
8. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. – К. : Вид-во «Радянська школа», 1966. – 308 с.
9. Жовтобрюх М. А. Історична граматики української мови / М. А. Жовтобрюх, О.Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинко. – К. : Вища школа, 1980. – 320 с.
10. Закревська Я. В. Явище протези в західних говорах української мови / Я.В. Закревська // Дослідження і матеріали з української мови. – Т. 4. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 66–73.
11. Лесів М. Українські говірки в Польщі. – Варшава : Вид-во «Український архів», 1997. – 496 с.
12. Лісна Л. Холмські і перемиські діалектизми у мовленні переселенців // Українсько-польські говірки пограниччя / [ред. Ф. Чижевський, Г. Аркушин]. – Люблін, 2001. – С. 91–93.
13. Корнилович М. Біженська трагедія Холмщини і Підляшшя // Україна. – 1927. – Кн. 3. – С. 116.
14. Негрич М. Скарби гуцульського говору : Березові. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. – 224 с. – (Серія «Діалектологічна скриня»).
15. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1 : А–Н. – 495 с. Ч. 2: О–Я. – 517 с.
16. Осташ Н. Л. Словник діалектної лексики переселенців із Холмщини / Надія Осташ // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2004. – С. 355–378.
17. Осташ Н. Л. Холмські вуличні прізвиська: минуле і сучасне / Н. Л. Осташ // Діалектологічні студії. 8: Говори південно-західного наріччя / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2009. – С. 159–173.
18. Осташ Н. Л. Власні особові імена в антропонімії Холмщини / Н. Л. Осташ, Р. І. Осташ // Проблеми регіональної ономастики: Тези доповідей та повідомлення наукового семінару. – Київ, 1994. – С. 38–39.
19. Осташ Н. Л. Прізвиська переселенців із Холмщини в антропонімічному просторі України / Н. Л. Осташ, Р. І. Осташ // Студії з ономастики та етимології. 2002. – Київ, 2002. – С. 159–174.
20. Осташ Р. І. Холмські прізвиська в антропонімічному просторі України / Р. І. Осташ, Л. Р. Осташ // Волинь філологічна : текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов’янському контекстах : збірник наук. праць / [упор. Г. Л. Аркушина]. – Вип. 4. – Луцьк, 2007. – С. 250–258.

21. Остах Р. І. Словник говірки с. Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області / Роман Остах, Любов Остах // Діалектологічні студії. 9 : Запозичення та інтерференція / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – С. 347–410.
22. Сабодош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.
23. Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Н. В. Гуйванюк]. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
24. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / [ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький]. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1977. – 631 с.; Т. 2. – К. : Наукова думка, 1978. – 591 с.
25. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Вип. 4 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1997.
26. Турчин Є. Словник села Тилич / Є. Турчин. – Львів : Українська академія друкарства, 2011. – 384 с.
27. Українська мова. Енциклопедія. [ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – [вид. 2-ге, випр. і доп.]. – К. : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
28. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови. Переклад з англійської: Сергій Вакуленко, Андрій Даниленко / Юрій Шевельов. – Харків : Акта, 2002. – 1060 с.
29. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 pp.). – Київ : Темпора, 2012. – 664 с.
30. Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило ; [відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с. – (Серія «Діалектологічна скриня»)
31. Шило Г. Ф. Явище протези в слов'янських мовах // Вопросы славянского языкознания. Кн. 2. Издание Львовского гос. ун-та. – Львов, 1949. – С. 229–248.
32. Шимановский В. Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси. Обзор с приложением образцов народных говоров. – Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1897. – 106 с.
33. Czyżewski F. Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy // Rozprawy slawistyczne. – Lublin, 1986.
34. Czyżewski F. Bibliographia prac dotyczących gwar ukraińskich na terenie Polskie (w granicach od 1945) / F. Czyżewski, M. Łeśiów // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce / Pod. red. F. Czyżewskiego, M. Łeśiowa. – Lublin, 1997. – S. 271–298.
35. Czyżewski F. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny / F. Czyżewski, S. Warchoń // Rozprawy slawistyczne. 9. – Lublin, 1998. – 496 s.
36. Czyżewski F. Słownictwo ludowe ukraińskiej gwary wsi Ochoża koło Chełma / F. Czyżewski, M. Sajewicz // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce // Rozprawy slawistyczne. 12. – Lublin, 1997. – S. 45–86.
37. Górka R. Fragmenty historii Brzeźna / Renata Górka // W cieniu ósmioramiennego krzyża / Pod redakcją Renaty Górskiej. – Chełm : Midex Tyres Group w Brzeźnie, 2007. – С. 6–10.
38. Pastusiak K. Z lekcji czasownika w gwarach ukraińskich koło Włodawy i Chełma // Z dialektologii słowiańskiej / Pod. red. F. Czyżewskiego. – Lublin, 2002. – S. 83–90.
39. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880. – Т. I. – S. 556.

Остах Надежда. О некоторых фонетических явлениях в холмских говорах. В статье проанализированы некоторые фонетические явления в говоре села Березно на Холмщине: протеза – протетические **в, г, й** (*вóцит* ‘оцет, *гóсинь* ‘осінь’, *іржá* ‘іржа’); эпентеза – употребление вставного **н** после **м** (*мнѣта* ‘м’ята’, *пóлумне* ‘полум’я’, *сулóмняний* ‘солом’яний’), вставного **м** перед **н**, а также вставных **й, в**, в частности при употреблении слов иностранного происхождения (*какаво* ‘какао’, *Ливóнтій* ‘Леонтий’, *радіво* ‘радіо’, *фіялка* ‘фіалка (появление эпентез **й, в** обусловлено стремлением избежать совпадения гласных); афереза – усечение начала слова (*люмінувий* ‘алюмінієвий’, *силѣдиць* ‘оселедець’, *Ліксáндер* ‘Олександр’, *малярóваний* ‘емальований’, *на́кший* ‘інакший’). Усечение зафиксировано и в других позициях (напр., в середине слова: *Холм*, но в родительном падеже – *пуйтѣ ду Хóма* ‘піти до Холма). В диалектной речи жителей села обнаружено типичные черты холмских говоров как юго-западного наречия украинского языка.

Ключевые слова: Березно, Холмщина, протеза, эпентеза, афереза, говор, наречие.

Ostah Nadiya. About Some Phonetic Phenomena in the Kholm Dialects. The article analyzes some phonetic phenomena in the speech of the residents of the village of Berezhno, Kholm province: prosthesis – prosthetic **в, г, й** (*вóцит* ‘оцет, *гóсинь* ‘осінь’, *іржá* ‘іржа’); epenthesis – use of insertable **н** after **м** (*мнѣта* ‘м’ята’, *пóлумне* ‘полум’я’, *сулóмняний* ‘солом’яний’), insertable **м** before **н**, as well as insertable **й, в**, in particular, when words of foreign origin are used (*какаво* ‘какао’, *Ливóнтій* ‘Леонтий’, *радіво* ‘радіо’, *фіялка* ‘фіалка (appearance of epenthesis **й, в** caused by the wish to avoid having several vowels in a row); apheresis – syncopation of the beginning of a word (*люмінувий* ‘алюмінієвий’, *силѣдиць* ‘оселедець’, *Ліксáндер* ‘Олександр’, *малярóваний* ‘емальований’, *на́кший* ‘інакший’). Syncopation can be traced in other positions as well (for instance, in the middle of the word: *Холм*,

but in the genitive case – *пуйтэ дѹ Хѡлма* ‘піти до Холма). In the speech of the village residents there have been traced typical features of Kholm dialects as a component of south-western vernacular of the Ukrainian language.

Key words: Berezhno, Kholm province, prosthesis, epenthesis, apheresis, dialect, vernacular.

Стаття надійшла до редколегії
17.05.2013 р.

УДК 81'373.612

Ольга Петрів

Реалізація словотворчого потенціалу непохідних дієслів із семантикою стану в мотивованих іменниках зі значенням «носій стану»

У статті розкрито словотворчу спроможність непохідних дієслів на позначення внутрішнього і зовнішнього стану в мотивованих іменниках зі значенням «носій стану» з позицій основоцентричної дериватології. З'ясовано сполучувальні особливості дієслів стану, які зумовлюють дериваційну поведінку останніх, виявлено континуум девербативів зі словотвірним значенням «носій стану», дано їх стилістичну характеристику і встановлено схематичну модель побудови таких дериватів, що має цінність для практики опису віддієслівного словотворення в сучасній українській літературній мові.

Робота відкриває перспективу подальшого більш розширеного вивчення дериваційного потенціалу дієслів на позначення стану як класу твірних слів.

Ключові слова: дериваційний потенціал, дієслова на позначення стану, носій стану, словотвірне значення, валентність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зацікавленість сучасних лінгвістів словотворчими процесами в мові є не випадковою. Дериватологія як галузь знань містить у собі інформацію про способи словотворення, словотвірні моделі, типи, значення, які мають своє теоретичне застосування завдяки практичній реалізації потужних словотворчих інтенцій носіями мови. Здатність твірного слова продукувати похідні з певним словотвірним значенням становить одну із ключових проблем основоцентричної дериватології [12, с. 63].

Словотвірним значенням «носій стану» характеризуються іменники, мотивовані вербативами на позначення стану. Об'єктом нашого зацікавлення стали лише непохідні дієслова із цією семантикою, адже, як зазначає В. Грещук, «існує певна залежність словотворчої спроможності слова від його похідності/непохідності, більшої чи меншої морфемної складності, загалом довжини. За відсутності дії інших чинників, які визначають дериваційну поведінку твірного слова, зазвичай непохідні твірні словотворчо більш активні, ніж похідні» [10, с. 37]. Крім того, «чим далі слово розташоване від вершини гнізда, тим менша у нього словотворча активність» [цит. за: 10, с. 191]. Тому матеріалом для статті стали 48 непохідних дієслів, зафіксованих в 11-томному «Словнику української мови» [13] та «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [2].

В українському мовознавстві вже здійснені дослідження, присвячені опису словотворчої спроможності прикметників (В. Грещук [10]), певних груп іменників (Р. Бачкур [10], З. Валюх, О. Микитин¹) та дієслів (І. Джочка [5] та Н. Пославська [11; 13]). Дієслова із семантикою стану також були об'єктом вивчення вітчизняних лінгвістів, проте брала до уваги насамперед їхня семантика, інтенційно-валентна структура чи семантико-синтаксична специфіка (праці П. Драгомирецького, Н. Іваницької², Н. Кавери [7], О. Леути [9], О. Семенюк, І. Тимофєєвої¹). Важливість для сучасної

© Петрів О., 2013

¹ Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : монографія / З. О. Валюх. – Київ; Полтава : АСМІ, 2005. – 356 с.; Микитин О. Д. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм іменників у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Микитин. – Івано-Франківськ, 1998. – 22 с.

² Драгомирецький П. П. Валентно-інтенційна структура локативних дієслів стану (на матеріалі української, німецької та англійської мов) / П. П. Драгомирецький // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 58–60;